

Att leva

Kina är idag på allas läppar i kraft av sin växande ekonomiska styrka. Men hur blev detta gigantiska rike till vad det är idag? *Att leva* handlar om de mest omtumlande åren i Kinas moderna historia, från åren innan Mao Zedongs och Kommunistpartiets maktövertagande 1949 fram till slutet av Kulturrevolutionen 1976. En tid då Kina gick från republik till Folkrepublik, från ett patriarkaliskt samhälle till en socialistisk utopi, från bondesamhälle till en kapitalistisk diktatur.

Rekommenderad för gymnasiet

EN FILMHANDLEDNING AV
ANDREAS HOFFSTEN

Handling

Det är 1940-tal och på ett spelhus i en stad i norra Kina sitter Fugui och spelar tärning. Han kommer från ett förmodet hem men det går inget vidare och de stigande förlusterna förs in i en bok med allt ilsknare röda tecken. Hans motståndare Long'er och spelhusets ägare Xie ser ut att ha en plan att sätta Fugui på bar backe. För att skingra tankarna hoppar Fugui emellanåt in som sångare/berättare på spelhusets skuggspelsteater. Hemma vädjar hans

fru Jiazhen att han skall sluta spela och hans far Xu skäller barskt ut honom. Jiazhen går till och med till spelhuset för att söka övertala Fugui - men inget hjälper, han känner sig förnedrad av hennes besök och skickar bryskt hem henne.

Så går det som väntat: Fugui förlorar allt, han får gå ifrån hus och hem. Jiazhen lämnar honom med deras gemensamma barn samt det barn hon är gravid med. Fadern Xu bekräftar överlåtelsen av det hem deras släkt bott i under lång tid. I ett raserianfall över sin oduglige son dör fadern i en hjärtattack. Förkrossad går Fugui iväg och hankar sig fram genom att sälja nål och tråd på gatan. Vintern kommer och Fugui kämpar för brödfödan.

Men med våren kommer Jiazhen tillbaka, nu med en son på armen, deras gemensamma. Skämtsamt säger hon att han heter "Spela inte". De försonas och bestämmer sig för att lägga allt bakom sig och börja om på nytt, lugnt och strävsamt. Fugui går till Long'er och ber att få låna pengar men Long'er erbjuder honom istället att låna hans gamla skuggspelsteater för att tjäna pengar på.

"Jag är glad att vara vid liv" sjunger Fugui och turnerar med sina medspelare på landsbygden för enkelt folk och spelar med sina dockor.

Så en dag dras en kniv dramatiskt rakt igenom duken på skuggspelsteatern. Chiang Kai-shek är på väg att förlora inbördeskriget som drar fram över hela Kina. Det är

nu 1949 och Fugui hamnar mitt bland nationalistarméns retirerande soldater. Hårdhänt förhör de Fugui och Chunsheng som kommer undan med livet i behåll och får slita med att släpa kanoner. De lär känna officeren Lao Quan och tillsammans dövar de sin oro med sprit och att berätta skrönor. När de vaknar morgonen därpå är hela lägret tomt. Bortom en kulle ligger mängder av döda soldater och borta vid horisonten syns den framryckande Röda armén i ett moln av damm komma närmre. Fugui och Chun Cheng flyr men fångas in och soldaterna upptäcker att de kan göra tjänst som dockspelare och underhålla soldaterna. Och så får det bli. Fugui och hans kamrat spelar för glatta livet och soldaterna skrattar.

Så får Fugui äntligen komma hem. Åren har gått och dottern Fengxia känner inte längre igen sin pappa, hon har också blivit stum. Och Fuguis mor är död, "hon låg hela tiden med ansiktet vänt mot dörren i hopp om att du en dag skulle komma tillbaka" - berättar Jiazhen som sliter som vattenbärare för att klara livhanken. Det innebär tidiga morgnar och barnen får sitta emellan. Fugui presenteras för Mr Niu, stadsledaren i det nya kommunistiska samhället där det hänger röda flaggor från varje hus. Mr Niu ger Fugui papper på att han deltog i revolutionen men Fugui säger att "jag drog bara en kanon och sjöng opera". "Det räcker, du deltog!" slår Mr Niu fast.

Men ödets lotter faller olika, Long'er ställs inför rätta som kapitalist och kontrarevolutionär. På torget ropar folk "Ner med klassförrädarna, ner med kontrarevolutionärerna!" Long'er avrättas med fem skott. Fugui är skakad. Till Jiazhen säger han att hade han inte förlorat huset på tärning hade det varit jag som skjutits. Det är bra att vara fattig.

Så är det 1950-tal. Mao lanserar 1958 "Det stora språnget" som var ett försök att dels kollektivisera och effektivisera jordbruket samt att öka stålproduktionen.

Stadsdelen under Mr Nius ledning går in med stor iver för att nå sitt produktionsmål, överallt i gränden hänger röda flaggor. Allehanda metallföremål samlas in, kastruller och uttjänta cyklar mm. Allt kastas i ugnen och smälts ner och i triumf bärs en metallklump med röda band genom stadsdelen. "Vi har nått vår kvot, metall för tre kanonkulor." säger Mr Niu och det blir fest med grisfyllda dumplings i den kollektiva utspisningen. Jiazhen och Fugui hyllas offentligt av Mr Niu för sina insatser och stoltheten lyser i Fuguis ögon. Men under festen blir det bråk när deras son Youqing försvarar sin syster Fengxia som mobbas av andra barn i kollektivet. Det är känsligt hur man uppfostrar sina barn och kravet på hård disciplin är påtagligt.

Barnen får gå i skola och en dag skall självaste distriktsordföranden komma på besök. Youqing är dödstrött och Jiazhen tycker han kan få slippa. Men Fugui menar att det är viktigt att lyda och synas och vara med. Han bär därför sin son på ryggen till skolan. Senare på dagen får Fugui och Jiazhen veta att Youqing dött i en olycka. Han hade somnat och såg inte bilen. På en kulle utanför staden begravs Youqing och Jiazhen är otröstlig och anklagar sin man. Då kommer den nya distriktsordföranden Chun Cheng - det var han som körde bilen som dödade Youqing - och vill framföra sin ursäkt och söka gottgöra familjen. Det är alltså samma Chun Cheng som en gång spelade

skuggteateropera med Fugui. Men Jiazhen vill inte förlåta och vill inte ha hans blodspengar utan skriker i sin sorg åt honom att gå. Chun Cheng säger: "Jag går. Jag är skyldig ett liv."

Så kommer 1960-talet.

De röda flaggorna är borta från husen i gränden, istället hänger överallt banderoller med olika dekret och uppmaningar från myndigheterna. I juni 1966 inleds Kulturrevolutionen, ett försök att styra upp ideologin och förankra Kina i ett revolutionärt kritiskt tänkande.

I stadsdelen tar livet en ny vändning. Det gäller att vända kappan efter vinden. Allt som kan betraktas som reaktionärt bränns eller kastas på soptippen. Även Fuguis teaterdockor ses på som reaktionära och bränns.

En dag kommer Mr Niu och berättar att Fengxia, som fortfarande är stum, kanske kan få en man, en lätt handikappad men vänlig man som stadsledaren hittat. Han heter Wan Erxi och arbetar på Östliga vindens fabrik. Tillsammans med Mr Niu kommer han så på visit och har med sig presenter; en trave böcker med Mao-citat samt lite nålar och märken och en Mao-mössa. Wan berättar att hans far och farfar också var arbetare. Mr Niu kontrar med att Fugui har diplom från sitt aktiva deltagande i revolutionen. Alla nickar och är nöjda.

En dag senare kommer Wan Erxi tillbaka och har målat två stora porträtt av Mao inne på Fuguis och Jiazhens gård - och Fengxia, nu iförd Mao-mössa - hjälper till.

Giftermålet firas med stor fest och fyrverkeri. Man sjunger sånger om att Mao är oss mer kär än mor och far. Och Fengxia gråter när hon sen efteråt åker iväg, sittandes på pakethållaren på Wans cykel. Fugui får besök av sin gamle vän Chun Cheng som lämnar en gåva - ett dekoberat porträtt av Mao - men som sen går sin väg, han förstär och respekterar att Jiazhen fortfarande inte tål se honom.

En tid senare kommer Wan Erxi och Fengxia på besök och de berättar att Fengxia väntar barn. Glädjen är stor och de äter och skålar tillsammans. Wan berättar att Chun Cheng har fallit i onåd och arresterats som kapitalist. Wan Erxi menar att det är klokt att släppa kontakten med honom. Men när Chun Cheng sent en kväll knackar på tar ändå Fugui emot. Chun Cheng berättar att hans fru tagit livet av sig och att han själv ända sedan olyckan med Youqing har plågats av händelsen. Nu räcker han över ett kvitto på sina besparingar som han vill ge till Fugui och Jiazhen med orden "ta emot den så jag äntligen kan få frid i min själ".

Nu anklagas även Mr Niu för att vara kapitalist och fråntas sin post som stadsledare. Fugui uttrycker oro men Mr Niu säger med osviktig lojalitet att han "sätter sin tilltro till partiet". Samtidigt åker Fengxia in på sjukhuset för att föda. Fugui ger sin dotter goda råd och lugnar henne inför födseln. Men de motas bryskt iväg av en ung kvinnlig student som käckt meddelar att vi har full koll och alla gamla reaktionära läkare har körts iväg - "vi tar över nu". Wan Erxi lyckas hämta en äldre professor och få med honom till sjukhuset, men han är så svag att han inget orkar. Fugui köper några bullar som han glupskt sätter i sig så fort att när sedan Fengxia - efter att ha fött en välskapt son - börjar blöda kraftigt och inga av studenterna förmår göra annat än att skrika och klaga att de

inget kan, ja då dör professorn i akut gastrit.

Några år senare.

Vi ser åter samma gränd nu helt utan flaggor och plakat. Mantou - "Lilla bullen" - är en frisk och duktig liten kille. Familjen med de nu åldrade Fugui och Jiazhen samman med Wan Erxi samlas vid Fengxias grav som ligger vid sidan av Youqings. Mantou har med sig några kycklingar. Kycklingarna får sen bo i den låda som en gång rymde de dockor Fugui hade i sin skuggspelsteater.

Det lilla och det stora perspektivet

Regissören Zhang Yimou berättar i sin film om alla de svårigheter en familj hamnar i när förändringens vindar drar fram med stormstyrka över Kina som en följd av den kinesiska revolutionen 1949. I sin episka form är filmen på flera plan en hyllning till de enkla människornas arbete och strävan men naturligtvis går den också att tolka som en kritik mot en styrande ledning högt däruppe med en bristande närvarokänsla för hur alla storstilade planer slog mot vanligt folk. Det stora språnget var ett monumentalt försök att i en gigantisk satsning driva fram den industriella utvecklingen genom att öka stålproduktionen och som varade mellan åren 1958 och 1962. Via så kallade folkskommuner skulle också jordbruket kollektiviseras och - var tanken - effektiviseras. Men istället för framgångar ledde projektet till svår hungersnöd. Antalet döda kineser finns det olika uppgifter om men 20 miljoner döda är siffror som nämns. Satsningen initierades av Mao Zedong och misslyckandet gjorde att hans maktställning i partiet kom att ifrågasättas, något som flera sinologer menar ligger till grund för nästa stora "vind"; Kulturrevolutionen.

Mao lät under närmast kuppattade former rensa ut sina motståndare ur partiledningen och lutade sig mot rödgardisterna vilka var ett slags milis bestående av till största del ungdomar från storstäderna. Kampanjen inleddes 1966, nådde sin kulmen 1969 men klingade inte av förrän efter Maos död 1976 och gripandet av "de fyras gäng" under ledning av Maos fjärde hustru Jia Qinglin. Det är väl få fenomen i modern kinesisk historia som det skrivits så mycket om som Kulturrevolutionen. Vilken var då tanken bakom? Den officiella linjen talade om att det var ett sätt att förhindra den kinesiska revolutionen från att stagnera på samma sätt som enligt Mao skett i Sovjetunionen. Det handlade om att utrota borgerligt tänkande genom att i en "ständig revolution" säkerställa socialismen. Men

det finns inga tydliga, av Mao själv nedskrivna måldokument, allt var väldigt flytande vilket förstas möjliggjorde för Mao - med hans konstanta tolkningsföreträdare - att manövrera och styra utvecklingen dit han ville.

Man kan säga att den kinesiska tonåringen föddes under Kulturrevolutionen. Den kraft och det inflytande som de unga rödgardisterna fick i ett samhälle präglad av konfucianism och en djupt rotad tradition av stor vördnad inför de äldre, var direkt omstörtande.

Inför risken av ett fullständigt kaos - den högre utbildningen hade upphört att fungera, rödgardister förnedrade och avskedade forskare och lärare som de påstod hade borgerliga tendenser eller var reaktionära - förklarade Mao officiellt Kulturrevolutionen som avslutad 1969. Rödgardister avväpnades och skickades ut på landet för att "lära av bönderna". Men många menar att Kulturrevolutionen pågick ända till Maos död.

Idag talar Kinas ledare om Kulturrevolutionen som "de tio förlorade åren". Och dagens moderna Kina ser också mycket annorlunda ut med sin blandning av en kommunistisk styrande centralmakt där Kinesiska Kommunistpartiet har all reell politisk makt och en, i alla fall i storstäderna, utbredd marknadsekonomi samt en på landsbygden, lite trevande demokrati, kallad "bydemokrati".

Ekonomiskt tar Kina jättekälv i sin utveckling alltsedan 1980-talet, med en extra växel ilagd på 90-talet, och olika ekonomer bedömer lite skiftande när - inte om - Kina går om USA som vår planets ekonomiska stormakt. Det pendlar mellan 2025 och år 2040. I samband med Det stora språnget runt 1960 säger Mr Niu i filmen: Om 15 år skall vi gå förbi Amerika! Så skedde inte - men idag ligger det målet inte långt borta.

Efter Maos död inleddes en maktkamp där Deng Xiaoping gick segrande ur striden från att under Kulturrevolutionen ha förvisats till ett arbete på en traktorfabrik. Deng, som var med redan under "Den långa marschen" lanserade sedan den så kallade "öppna dörrens politik" som var en starkt bidragande orsak till Kinas ekonomiska utveckling. Deng anses även bära huvudansvaret för masssakern på Himmelska fridens torg 1989.

År 2002 blev Hu Jintao partiets generalsekreterare och har sedan 2003 även posten som Folkrepubliken Kinas president.

- Varje historiskt avsnitt av filmen börjar med en översiktsbild från gränden där Fugui och Jiazhen bor. Sen berättas det både om samhörigheten, värmen människor emellan kring soppkök och gemensamma ansträngningar att uppnå produktionsmål och annat. Och det berättas även om medlöperiet, rädslan för att framstå som avvikande, som kontrarevolutionär. Om ni var tjänsteman i den kinesiska censurmyndigheten, hur skulle ni ställa er till filmen? Är den politiskt uppviglande eller inte? Är den politiskt farlig för regimen? Argumentera.

- Vad vet vi om det moderna Kina, som är så på tapeten i samband med OS? Sverige har 9 miljoner invånare, Kina har 1,3 miljarder. Naturligtvis innebär detta skillnader i hur ett land administrativt och politiskt organiseras. Vilka stora och principiella skillnader kan tänkas finnas mellan Sverige och Kina; politiskt, historiskt, ekonomiskt och demografiskt?

- Att leva var en tid förbjuden att visas på bio i Kina - hur ser eleverna på den samhällskritik filmen rymmer? Med tanke på hur svårt folk led av hunger och hur fasansfulla scener som många vittnar om inträffade under Kulturrevolutionen - tycker eleverna att filmen förmedlar en balanserad bild av historien?

- Utgå från scenerna på sjukhuset och studenterna, som när det börjar brännas och bli svårt ropar: "Vi är bara studenter - vi vet inte hur man gör" när Fengxia efter födseln ligger och förblöder och till sist dör. Eller hur den förnedrade fd professorn skildras. Är det komik eller tragedi? Ger det en fullödlig bild av hur totalt fel hela Kulturrevolutionen gick?

- Filmen förmedlar en inکännande bild av den enkla människans utsatthet i tider av politiskt tumult och hennes längtan efter fred och trygghet. Vi kan alltså spåra ett tema i filmen: människovärdet står lågt i kurs när förändringens vindar blåser över landet. Det mesta sker över huvudet på folk - som likväl är de som drabbas, de som får bära bördan. Utifrån det faktum att både Det stora språnget och Kulturrevolutionen innebar ett sådant ofattbart mänskligt lidande tycker ni filmen förmedlar en alltför idealiserad bild av Jiazhen och Fugui och deras omgivning?

Kina en diktatur

Det kinesiska kommunistpartiet håller ett fast politiskt grepp om landet och det är knappast så att kommunistpartiets makt har minskat i takt med den ekonomiska liberaliseringen som sköljt över landet. Tvärtom har partiet framgångsrikt lyckats förena en ekonomisk kraftfull utveckling med ett bibehållande av politisk diktatur.

If you can't beat them - join them är ett gammalt ord-språk. Översatt till Kinesiska förhållanden innebär det att framstående affärsmän istället för motstånd blir medlemmar i Partiet. Internet har samtidigt ökat kraftigt i Kina liksom överallt annars och det har lett till att fler kineser har möjlighet att uttrycka sina åsikter offentligt. Samtidigt har den kinesiska staten fått ökade möjligheter till

kontroll av medborgarna. Den kinesiska staten har även byggt upp ett av världens mest avancerade och omfattande system för censur och kontroll av material på Internet och blockerar ett mycket stort antal utländska webbplatser, bland annat samtliga språkversioner av det nätbaserade uppslagsverket Wikipedia.

USA-ägda Google har på sin google.cn webbplats gått med på att censurera ord och begrepp som Falungong; frihetsrörelsen i Tibet samt vad som verkligen ägde rum den 4 juni 1989 på Himmelska fridens torg i Beijing då det som började som ett upprop för en utökad pressfrihet brutalt slog ner när demonstrationerna växte och uppfattades som hotfull mot regimen.

Kulturrevolutionen varade i tio år och lämnade ingen kinesisk familj opåverkad. När statliga direktiv sipprar ner till gräsrotsnivån kolliderar de lätt med vanligt bondförnuft och det blir rent rörande om inte förskräckliga resultat. Exempel: när lillgossen vill smälta pappas dockor, de små nitarna är ju ändå av metall.

- Mr Niu säger i filmen: Ni måste göra er av med dockorna! Fugui svarar: Men vi kunde ju göra propaganda spektakel med dem! Mr Niu: Men förstår du inte, dockorna är kejsare och prinsessor, klassiska feodala karaktärer. Direktivet lyder: ju äldre saker ju mer reaktionära varpå dockorna bränns. Diskutera utifrån statlig och lokal nivå och praktisk demokrati.

- Hur tror ni Kinas framtid kommer att gestalta sig? Vilka krafter är i omlopp som kan tänkas påverka Kinas utveckling?

- Kineserna har fått smak på friheten med Internet, även om den är något kringskuren. Men kan friheten vara relativ, är det inte absolut, antingen eller?

- Vi klagar ofta och "kräver" mycket av hur andra länder skall styra sin befolkning men hur är det med den reella demokratin i Sverige, är det Riksdagen eller näringslivet som i praktiken avgör om ekonomin, om jobben? Med andra ord, hur mår vår egen demokrati?

- Kina är ett land av ofantliga mått mätt till yta och befolkning. Dess ekonomiska potential är förstås enorm. Kan det i själva verket utgöra skälet till den enorma kritik (med mycket brösttoner) som idag kommer från exempelvis Frankrike och USA, länder med ett respektive kolonialt förflutet och där man skulle kunna jämföra behandlingen av Tibet med hur USA behandlade, och närmast tillintetgjorde indianerna? Det historiska minnet är kort.

Ett barn och inga fåglar och få hundar

När Youqing dör - det är familjens son, deras "enda barn" som Fugui säger; det sätter oss i stora problem inför ålderdomen. Kvar har de en flicka, Fengxia, vilket inte räknas på samma sätt. Notera också att det är i princip enbart flickor som familjer i väst adopterar från Kina, det är flickor som lämnas bort till barnhem eftersom familjen istället hoppas få en pojke nästa gång. (se även filmen *Kejsarinnorna Zhang* från FilmCentrum) Kinas ettbarnspolitik, som introducerades 1979, är naturligtvis föranledd av den enorma befolkningens mängd som finns, idag beräknad till 1 325 miljoner. Och befolkningsökningen har bromsats upp vilket kanske även är en följd av en ökad levnadsstandard. Ettbarns-politiken råder fortfarande men undantag medges vid särskilda fall och särskilt för minoritetsfolken (exempelvis i Tibet).

Många av de politiska dekret som utfärdats av det styrande kinesiska kommunistpartiet kan i våra öron klinga lite märkliga. Till exempel kampanjen mot fåglar som man menade åt upp för mycket frön - en politik som ledde till att så mycket fåglar fångades in och slogs ihjäl att det istället blev ett överflöd av insekter och flugor (som ju annars fåglarna äter) vilket skapade så stora problem att kampanjen snabbt avblåstes.

Även hundar är ett kapitel för sig. Hunden har en lång historia i Kina, vissa menar att den moderna tamhunden rentav uppstod där. Och olika raser var populära vid det kejsarliga hovet. Men med kommunismens inträde blev det andra tongångar. Mao ansåg hunden vara en lyxvara och olika raser förbjöds och andra belades med en hög straffskatt. Än idag ser man mycket få hundar på gatorna i Peking. De får bara rastas före ett visst klockslag och bara raser med en viss mankhöjd tillåts (max 35 cm) och det är lättare att ha hund ute i förorterna än i centrala städerna. Hunden riskerar förstås därför snabbt att bli en klassmarkör.

- Vad vet eleverna om det gigantiska Kina, dess samhälle, kultur och politik? Vilken är deras bild av Kina, är den positiv eller negativ? Med tanke på landets storlek, kan man överhuvudtaget tala om ETT Kina?

Att se och läsa

Den kinesiske författaren Yu Hua har med sina böcker väckt stor uppmärksamhet både i sitt hemland Kina och världen över. Hans prisbelönta bok *Att leva* finns på svenska i översättning av Anna Gustafsson Chen. Att leva räknas till ett av mästerverken i den moderna kinesiska litteraturen och den är en av 1900-talets mest sålda kinesiska böcker.

Regissören Zhang Yimou har även gjort filmer som *Den röda lyktan*, *Berättelsen om Qiu Ju*, *Ju Dou förbjuden kärlek*, *Vikarien*, *Hero* som alla behandlar det kinesiska sam-

hället och historien. Andra intressanta filmer är dokumentären *Kejsarinnorna Zhang* av Christina Höglund samt *Maskernas konung* av Wu Tianming, bägge från mellanstadiet.

Länkar att söka vidare på

Ett massivt informationspaket med sammanfattning av storryn, i princip hela dialogen, bakgrund till adaptationen av den roman av Yu Hua som Zhang Yimous film baserar sig på och mycket mer, inklusive social och historisk kontext. Ett komplett "course package" sammanställt av Prof. Cora Agatucci, Humanities Dept., Central Oregon Community College.

<http://web.cocc.edu/cagatucci/classes/hum210/coursepack/ToLive.htm>

<http://web.cocc.edu/cagatucci/classes/hum210/coursepack/ToLive2.htm>

<http://web.cocc.edu/cagatucci/classes/hum210/coursepack/ToLivenovel.htm>

En länk-lista över internetresurser om kinesisk film hittar du nedan, sammanställd och regelbundet uppdaterad av folk som besitter gedigen kunskap i ämnet. Innehåller om inte "allt" så dock det mesta man kan önska sig, från länkar till akademiska studier med postmodernistisk filmkritik till fan-sites och bibliografier.

<http://newton.uor.edu/Departments&Programs/Asian-StudiesDept/china-film.html>

Produktionsuppgifter

Originaltitel: Huo zhe

Hong Kong, Kina 1994

Producent: Chiu Fu-Sheng, Kow Funhong & Christophe Tseng

Manus: Lu Wei & Yu Hua efter en roman av Yu Hua

Regi: Zhang Yimou

Foto: Lu Yue

Musik: Zhao Jiping

Klippning: Du Yuan

Scenografi: Cao Jiuping

I rollerna

Jiazhen - Gong Li

Fugui - Ge You

Stadschefin Niu - Ben Niu

Long'er - Dahong Ni

Chun Cheng - Tao Guo

Wan Erxi - Wu Jiang

Fengxia - Liu Tianchi

Tekniska uppgifter

Längd: 127 minuter

Format: Vidfilm 1.1:85

Ljud: Dolby stereo

Censur: Från 11 år

Svensk premiär: 25 november 1994

Distribution

SandrewMetronome, Box 5612 114 86 Stockholm Tel 08-762 17 00, fax 08-10 38 50 www.sandmet.se

Redaktion: Barn & Ungdom, Svenska Filminstitutet, april 2008